Чорні армади гір лягли, закриваючи обрії заходу. День у день на вершинах снуються холодні тумани. Ні деревця гам, ні чагарника, ні трави... Лише мох вкриває оте віковічне, ніким не займане каміння. І вже нижче шумлять зеленими кронами ялинові ліси, а ще нижче, в долині, скільки оком сягнеш, розлилося широке та глибоке озеро Імандра. І, здається, нема йому кінця-краю.

До цього озера в який ось уже раз приходить Тоймі, довго і пильно вдивляється в обрій, чи не маячать на воді білі вітрила йоли !.

Там десь батько і брат Юго. Попливли в рейс, і невідомо, що з ними сталося. Тому очі в дівчини засмучені, тому душа її горить тривогою, передчуттям недоброї звістки...

Минає час, а Тоймі все стоїть, усе зорить у далечінь.

Спадає біла ніч, біла й холодна. До обрію схиляється сонце і немовби застигає на годину чи дві, потім знову почне підводитись угору. І від променів його рожевітимуть гірські тумани, народжуватиметься день новий, і не змінить його ніч, бо ночі зараз у цім краю прозорі, мов ранок.

Не діждавшись батька, Тоймі пішла до кюле 2, що причаїлося поблизу озера. Тихе воно й безлюдне.

Рублені хати з маленькими вікнами немило вражають око своєю чорнотою, і тільки один будинок багатія Еркі Густавсона вирізняється з-поміж інших хат.

У Густавсоновому будинку — великі вікна, а на вікнах тюлеві фіранки й квіти. Подвір'я своє обгородив Густавсон колючим дротом.

До нього звертаються місцеві рибалки, бо у Густавсона — йола й рибальська снасть.

Не відмовляє рибалкам хазяїн,— адже він живе й багатіє з їхньої праці.

...Зайшла Тоймі до хати.

Поглядом, сповненим тривоги й відчаю, зустріла її мати Лемпі.

— Нема?

— Нема...

Мати дивиться крізь шибки на Імандру, дивиться мовчки й довго. Важкі думи не дають старій Лемпі спокійно спати вже кілька ночей.

* Йола — рибальське судно. Кюле — село.

Ніколи так довго не залишалися на озері рибалки. Буря, що пронеслася над Імандрою, ятрить серце, і болить воно від туги за чоловіком і сином, що попливли в рейс виловлювати з глибоких вод озера дорогу й смачну рибу кумжу, харіус, миньйок...

За Югом, за молодшим сином, особливо сильною була туга старої карелки.

На полику спить старший син Сандер, спить міцно, підклавши під голову мускулясті руки.

Ішов Сандер до Червоної Армії в старому піджаці, на якому позасихав риб'ячий жир та луска, у драних чоботях, неписьменний.

Минало коротке літо, пролітала дощова осінь, наступала зимова пора, коли три місяці не сходить за горою сонце.

Все ніч і ніч. Та, бува, з крижаного океану налетять потужні вітри. Що тоді робиться надворі! І вихрить, і кружить мов навіжена біла заметіль, очі засліплює, з ніг валяє, навертає гори снігу. Ось у таку негоду сиділа якось Лемпі в хаті сама, позирала на вікна, а думки її летіли бистріше вітру до Москви. Там у Червоній Армії служить її старший син.

Сиділа Лемпі біля грубки, соснові дрова підкладала, коли хтось рипнув дверима. Увійшов до хати засніжений рибалка.

— Здрастуй, Лемпі!

— Здрастуй, Пекко! — Жінка поставила йому стільчик.— Сідай, грійся.

— їздив на пошту. Привіз тобі листа.— З хутряної шапки дістав синенького конверта.

— Неписьменна я. Прочитай мені, Пекко.

— Можна.— І він розірвав конверт, витяг фотокартку.— Герой! — сказав Пекка, оглядаючи ставну постать червоно-армійця.

— Сандер мій...

У листі син писав, що восени демобілізується, повернеться в село і тоді по-новому заживе їхня сім'я. Він тепер знає, що треба робити в кюле. Не могла стара Лемпі всидіти вдома. Хай надворі хуртовина, хай скажений вітер засліплює очі, але вона піде до сусідки Майю похвалитися листом, покаже їй фотографію.

— Спасибі тобі, Пекко. Велику радість ти приніс мені.

— А старий же де?

— У сільраді. Якась нарада в рибалок. Там і чоловік, там і Юго.

Вийшов з хати Пекка. Вийшла з хати і Лемпі. Обдало їх одразу холодним вітром.

Загрузаючи в сніг, Лемпі пішла до сусідки. Пекка звернув у провулок, і його дебела постать швидко зникла з очей.

Три доби лютувала хуртовина, а на четвертий день ясні зорі засяяли в небі. Здіймалося над океаном північне сяйво, і одсвіти його лягали на білі й холодні сніги.

...Біля хатини стояла Лемпі, дивилася на південь. Там Москва. Звідти мусить приїхати її старший син. І ось настав довгожданий день. Ще сонце не підвелося з-за гори, ще довгі тіні від крутих схилів лежали на озері Імандра, коли переступив поріг рідної хати Сандер.

— Мамо!

Обернулася на той голос, впізнала, кинулась йому назустріч, схвильована, зворушена вкрай.

— Сину... Сину мій!..

Поцілувавшись з матір'ю, він обвів очима рідну хату, спитав:

— А де ж батько, де Юго, де Тоймі? Чому їх немає вдома?

— Попливли в рейс. А Тоймі в наймах.— І помітила мати, як нахмурились синові брови.

— І досі в Густавсона роблять?

— А де ж їм робити, сину? У Густавсона.

Нічого більше не сказав Сандер. Скинув шинель, повісив на кілочку будьонівку, сів край столу.

— Ти, сину, мабуть, зголоднів? Я зараз тобі рибки насмажу та побіжу до Густавсонихи Енсо — може, дасть мені на відробіток м'яса. Вони вчора зарізали оленя, і, я знаю, для тебе не відмовлять.

— Риба є, то й добре, а до Енсо, мамо, не ходіть.

— Чому, сину? Вона так мене розпитує завжди про тебе. А як показала я їй карточку твою, то вона мені й каже: "Ой Лемпі, та невже ти гадаєш, що твій син захоче знову жити в убогій хатині? Він залишиться десь там, у великому місті. Не жди його, не повернеться він до кюле". Образила мене багачка, і я їй більше не говорила про тебе нічого.

Сандер уважно вислухав матір, а потім сказав:

— Я-то житиму в кюле, а побачимо, де житимуть Густавсо-ни.— І він підвівся.

— Куди це ти, сину?

— До озера. Піду умиюся.— Взяв білого рушника, мило, вийшов з хати.

Через кілька днів у селі відбулися збори. І на тих зборах Сандера обрали головою сільради.

З того дня й почалося для матері неспокійне життя.

Сандер хоче утворити рибальський колектив. Проти Густавсона пішов. Боялася стара Лемпі за молоде синове життя. Адже не одна сусідка їй говорила:

— Щаслива ти, Лемпі, розумного маєш сина...

Матері це радість! І раділа Лемпі, але не знали сусідки, що серце її сповнене і любов'ю, й тривогою за Сандера.

Не забуде Лемпі гострого погляду Густавсона. Якусь довідку з сільради хотів узяти, а Сандер йому відмовив. Зустрілася Лемпі з сільським багатієм, зупинив її.

— Я не перший день і тебе, й твого чоловіка знаю, але Сандер твій не поважає мене. Зовсім не поважає. І надаремне.

Нічого Лемпі йому не відповіла, але відчула в словах глуху, приховану погрозу. Розповіла про це Саидерові, а він сміється.

— Господар, кажете, з йоли прожене? Нічого, мамо. Хай ось прибудуть з рейсу рибалки! Ми йолу і господарство його заберемо до колективу.— Та й пішов кудись з дому. А надвечір того ж таки дня повернулася додому Тоймі з вузликом своїх речей. Глянула на неї мати — зрозуміла все.

— Прогнав?

Тоймі, нічого не відповівши, сіла біля вікна, дивилась у далечінь озера, а в очах у неї було повно сліз. Тихо підійшла до неї мати.

— Не горюй, Тоймі, не плач. На твої руки робота знайдеться. Пізно повернувся Сандер додому, ліг і одразу заснув. Та не

могла заснути стара Лемпі. Вона підходила до маленького вікна, дивилась на озеро. "Що це там? Невже вітрило?" Лемпі вдивлялася пильніше.

— Йолу... йолу на Імандрі видно. Прокинулась Тоймі, встав Сандер.

— Ходім, сину, допоможеш батькові рибу зносити.

Син, глянувши у вікно, мовчки почав одягатись. Мати й дочка вибігли з хати.

По дорозі до них приєдналася Майю. Вона, як і Лемпі, теж ждала сина і останні ночі спала неспокійно.

— Наша йола,— говорила вона, розглядаючи з-під долоні судно.— Наша! Переболіло моє серце за сином.

— Ходімо швидше.

Біле вітрило було ще далеко, і добру годину треба чекати, поки йола пристане до берега, та матері ладні цілий день сидіти отут, аби нарешті побачити своїх дітей.

— Велика буря була. В таку бурю пропав у мене старший син,— говорила Майю і не спускала очей з рибальського судна.

Згодом прийшов Сандер.

Він теж дивився на білі вітрила. І дивно, вони нагадали йому дитячі літа з вічними злиднями. Ніколи не їв Сандер уволю хліба, а наступала

зима — шнурочком міряла мати позичений окраєць і, роздаючи дітям, приказувала:

— Знову тато до Густавсона ходив. Це ж відробляти за цей хліб треба весною. Потрошечку кусайте.

Надходила весна, і батько вирушав у рейс.

Не раз приходив до озера Сандер виглядати йолу. Просиджував годинами. Часом здійметься над обрієм біла хмаринка, така схожа на вітрило, і Сандерові хочеться танцювати з радощів.

— Тато пливе, тато...

Та хмаринка підіймалась вище, і потухала хлоп'яча радість. Ховалося сонце за горою. Змучений повертався Сандер додому.

— Не видно, сину, йоли? — запитувала в нього мати.

— Нема,— відповість було зажурено. І тоді мати обійме його, приголубить.

— Нічого, повернуться. Лягай, сину, спати.

Ляже Сандер, і сниться йому, що разом із батьком він теж пливе у рейс.

Вітер гонить вітрило. В сітях б'ється впіймана риба, багато-багато риби...

Якось попросив він батька взяти його, Сандера, з собою, і не забути довіку хлопчикові, як тато з сумом відповів:

— Сину мій, ще будеш ти плавати, та й не один раз. Каторжна робота. Лихий у нас хазяїн!

Птицями пролетіли роки. Підростав Сандер, сили набирався. І справді, не один раз плавав він у рейс на Густавсоновій йолі. І що ж? Гусгавсон живе, а рибалки животіють. От і в них у хаті. Робить батько, робить брат Юго, сестра Тоймі, а із злиднів і не вибивались. І не виб'ються, доки робитимуть на Густавсона.

Це зрозумів Сандер у Червоній Армії, де багато чого побачив і багато чого навчився.

Сандер любить свій північний суворий і багатий край з його численними озерами та бурхливими річками, з його величною красою хвойних і березових лісів, багатих на звіра й перелітну дичину; любить Сандер гори з високими шпилями, де вічно біліє сніг і майже завжди снуються холодні тумани...

Та немає для нього милішого в світі за тихе і рідне кюле, де пройшло дитинство, де живуть його друзі й товариші.

Мріє Сандер, і крилата мрія вимальовує в його уяві ось на цьому березі нові світлі будинки, в яких сяятиме електричне світло. "Ліс є, майстри є. Організуємось у колектив. Буде в нас школа, і клуб, і кіно. По-новому заживемо. Радянська влада підтримає нас. Радянська влада нам допоможе!"

...Б'ється холодна хвиля об берег, шумить.

Сидять жінки на холодному камені, в очах у них світиться радість.

— Якби вітер більший...— говорить Майю.

— Нічого, діждемось.

На високих горах червоніють від сонця шпилі, червоніють крони ялинового лісу, що густо вкриває узгір'я.

Всі стежили за білим вітрилом. Не чули, як підійшов до них Еркі Густавсон.

— Синів чекаєте? — запитав він жінок, і його важкий погляд спинився на Сандерові.— А тобі чого тут треба?

Сандер не відповів.

— Загордів, юначе, знатися не хочеш. А я з начальством завжди як одна душа жив: і начальству добре, і мені добре.

А то, бач, довідку я в тебе просив, і ти не дав. Що ж? Візьму ось та й прожену з роботи батька. Старий він, користь з нього невелика. І спритність уже не та, і здоров'я не те, а до мене щодня хлопці приходять, щоб заробіток дав.

— Скоро не будуть приходити.

— Що? Не будуть?.. Це ж хто їх не пустить? Може, ти? — і випростався низенький, огрядний Густавсон. Його маленькі очі лютою злістю проймали Сандера.— Прийдуть... Майже все кюле у мене в боргу. Прийдуть відробляти... Прийдуть... У мене записано, хто скільки винен. А батька твого прожену. Ось йола до берега пристане... І брата Юго прожену. Що ти мені зробиш?

Лемпі підійшла до сина.

— Йди додому, йди, Сандере! Батько сам упорається з Юго, не займай хазяїна.

Сандер дивився на схвильовану матір. "Чому вона боїться цього опецькуватого чоловіка? Роботи не дасть? І не треба! Батькові й так пора відпочити, а Юго в рейс попливе на колективному судні".

— Добре, мамо, сядьте! Не буду вас зараз хвилювати... А хазяїна боятися не треба! — Глянув на Густавсона, спокійно сказав: — Оте біле вітрило буде наше! — І, не поспішаючи, пішов до кюле.

Еркі Густавсон нічого не відповів, тільки очима, сповненими страшної люті, дивився на широку Сандерову спину. "Фінським ножем би його..."

— Ну, от бачиш, сама бачиш, який у тебе син,— накинувся він на Лемпі.— Я твоєму чоловікові стільки заробітків давав, а тепер твій Сандер буде зо мною отак поводитись... Не хочу, Лемпі. Твій чоловік на моїй йолі більше не плаватиме. Годі! — 1 він, стримуючи в собі гнів, повернув до будівлі, де в кадубах лежала засолена риба.

— Лютий Густавсон, коли б синові твоєму чого не заподіяв! — сказала Майю співчутливо.

— Я Сандерові говорила вже — не слухає.

Північний вітер гнав біле вітрило вздовж Імандри. Стежили за ним жіночі очі, і в тих очах світилася радість, глибока й ніжна. Зараз вони побачать своїх рідних, що через них стільки неспокійних передумано думок, недоспано ночей. Стара Майю чомусь встає з каменя:

— Ходімо ближче.— І йде мало не до самої води.

А біле вітрило вже видно добре. Видно на йолі людей, але чому не завертають вони до берега? Пора б уже. Пора!..

В якійсь тривозі завмирають серця матерів.

— Недобачаю я,— говорить Лемпі.— Подивися, Тоймі, чи Густавсонова то йола?

Тоймі дивиться довго.

Дивляться й матері, мовчки, напружено.

— Чого ж ти мовчиш? Густавсонова?..

— Чужа,— відповідає Тоймі, але їй не вірять старі жінки.

— їм, певно, вітер заважає. Вони повернуть йолу ось тут, пристануть зараз... Недодивилася ти, Тоймі... Мої очі краще бачать... Наша йола... Чужі судна тут не плавають. Ось зараз повертатимуть,— говорила Майю, але й сама відчувала, як невпевнено звучить її голос, і тягнеться жіноча рука до йоли, немов зупинити хоче її далекий рейс.

Стоїть біля свого рибного сховища Густавсон. Він теж стежить за йолою, потім скидає кашкета й махає ним у повітрі, а йола, не повертаючи, пливе вздовж Імандри далі.

Майю скидає з голови хустку.

— Ейно, сину мій!

Далеко йола. Не долетить туди материн крик, сповнений бо-лючо.го розчарування. Білі вітрила напнуто.

Гонить їх вітром далі, і опускається, мов нежива, рука з хусткою,

— Чужа йола.

Надіває кашкета Густавсон, злісно замикає двері і йде геть.

Дивиться Майю услід рибальському судну. Дивиться довго, потім сідає на камені й плаче... Стара Лемпі з донькою, не займаючи її, ідуть від озера. Надворі біла ніч. Світить сонце, шумлять під берегом хвилі...

Густавсонова йола причалила до берега в негоду. Стало чорним озеро. Білі гребені хвиль люто билися об каміння.

Розвантажували йолу під дощем. Сам Густавсон у блискучому плащі стежив за роботою, гримав на деяких рибалок:

— Гроші вам тільки дарма виплачую... Моторніше, мотор-ціше працювати треба.

Холодний дощ б'є в обличчя рибалок.

Один за одним ідуть вони до сховища, несучи на плечах важкі коші з рибою.

Молоді Юго та Ейно працюють не гірше від інших рибалок.

Не шкодуючи своєї сили, вони підіймають великі вантажі, і старий Кенралі застерігає сина:

— Юго, гляди не підірвись. Силу швидко можна збавити, а набути...

— Чого там, хай робить. Сам старий, уже нездужаєш, то нехай хоч син за тебе попрацює. За віщо ж я тобі гроші плататиму?

Здивував хазяїн старого Кенралі, досвідченого рибалку, який ходив по рибу не один рейс.

Хто може сказати, що Кенралі нездатний робити, незважаючи на свої літа? Хто знає, чи повернулася б йола після недавньої бурі, якби

старого рибалки на ній не було? Його досвід, його вміння й витримка врятували рибальське судно і людей.

Ніколи ще так не розмовляв із ним господар.

— Чого стоїш? Чого дивишся на мене? Бери коша та носи рибу!

— Коша я візьму, але мене дивує...

— Що дивує? Га? Ледар старий! Задарма гроші тобі виплачую. Ну! Не хочеш працювати — йди к чортовій матері, йди до свого сина колектив організовувати!

Кенралі, змочений дощем, стояв насупроти хазяїна.

— Густавсоие, ти мене знаєш не один рік, і я тебе здавна знаю, але кричати на себе не дозволю!

— Може, накажете кланятися вам, бо тепер син у вас начальство, голова сільради? Аякже, поклонюся, ще й шапочку скину... До чорта! Я тут хазяїн... Моя йола, моя снасть. І Юго забирай. Цей теж піде до Червоної Армії, повернеться, як Сандер. Синочки в тебе, щоб їм...

— Ти, хазяїне, синів моїх не ображай. За Сандера я тобі в'язи скручу. Прогнати з роботи хочеш, так скажи прямо, а сина не займай. Юго, де ти там? Кидай коша, ходім.

— Ідіть, без вас тут упораємось.

— А ти, хазяїне, на ранок гроші приготуй.

— Гроші віддам, а ви забирайтеся звідси. Таких рибалок мені не потрібно. Ну, товаришочки,— звернувся він до інших,— а ви ж чого

поставали? Беріть рибу, не зважайте на цього старого ледаря. Чули? Вони з сином збираються колектив організувати, підбурюють чесних рибалок.

— Тепер організуємо... Будь певен, Густавсоне... Дощ...

Вітер...

Стоять рибалки. Пішов старий Кенралі. Пішов і Юго з ним. Крикнув тоді Ейно:

— Що ж ми мовчимо, товариші? Хазяїн прогнав Кенралі, рятівника нашого, кращого рибалку. Ось мій кошик... Хай зносить рибу сам хазяїн... Я з йоли йду!

Двигтіли під ногами дошки, сходили рибалки на берег.

— Та куди ж ви? Та що це ви надумали? Ну, прогнав я Кенралі, так у мене з ним особиста справа. Вам же я нічого не говорив, а ви залишаєте роботу. Хай Ейно йде. Хай іде, бо товариша його прогнав, а ви? Куди вам іти? Я могорич поставлю, добрий могорич.

Ніхто не зупинився, і хазяїн пообіцяв:

— Ну, добре, я поверну його зараз. Нехай уже старий чорт працює.— І він закричав до Кенралі, щоб той спинився та йшов знову на йолу, але рибалка був уже далеченько.

До ранку Густавсон ходив берегом, все чекав рибалок. Прийшло вранці кілька чоловік, мовчки стали до роботи. Дорікав їм хазяїн:

— Адже ти, Пекко, маєш великий борг, і ти залишив йолу? Ну, прийдеш знову по хліб або гроші — не дам! Не вмієш ти шанувати свого господаря. Чи я коли відмовляв тобі, адже ні?

Пекка мовчав.

— От бачиш. У мене тут усе записано, коли й скільки чого взяв. Я люблю чесність. Я тобі допоміг — ти мені відроби. Чи не так я кажу? Або ти, Лінго. Недавно брала твоя дружина мішок картоплі і гроші брала, і я давав. Я не відмовляв, а ви отого старого дурня Кенралі пожаліли, послухали Ейно. Сором бере мене за вас. Ти кожному добро роби, а він тобі капостить. По-божому це?

Нічого не відповідали йому рибалки. Мовчки носили вони на сильних плечах важкі коші з рибою й одвертали свої очі від гострого хазяйського погляду.

— Закінчите роботу, могорич поставлю. Дружно житимете, то й вам, і мені добре, а почнете слухати Сандера — не доведе він вас до пуття, і я роботи не дам. Посидять голодними ваші діти. Прийдете по картоплю до мене чи проситимете грошей позичити — не дам! Нікому не дам. Так і знайте.

До обіду розвантажували.

Могорич Еркі Густавсон поставив. Відмовився пити тільки Пекка. Але йому хазяїн грошей не дав, бо Пекка ще в один рейс має попливти, тоді тільки відробить борг.

— Чув я — збори якісь скликає Сандер. Підеш, розкажеш, що там вирішуватимуть, половину боргу тобі збавлю.

— Подумаю.— І Пекка, не прощаючись, вийшов, залишивши рибалок пити могорич. Частував їх хазяїн міцним напоєм, говорив:

— Не слухайте Сандера. Не йдіть до колективу. Колектив — петля для вас буде. Маєш хату, маєш якесь добро — не твоє тоді воно, і господар уже не ти на своєму господарстві, а колектив. От, приміром, я, він, третій, десятий прийде до тебе і різатиме твого оленя, а ти спинити не зможеш, бо не твій олень, а колективний. Або дичину приніс з полювання — не твоя дичина. Все відбере колектив.

Туманіли голови, плутались п'яні язики рибалок. Ворожим і чужим здавався їм колектив, що його організовував Сандер Кенралі.

— Говорив я з деякими людьми, що працюють тепер на сплаві лісу. Хто вони? Найкращі господарі, а запитай їх про колектив, яку правду вони розкажуть. Позабирали їхню землю, а працювати на тій землі нікому. Я за тебе а чи ти за мене підеш на роботу? Незасіяна лежить земля. Розвалюються колективи. Останню сорочку з кожного з вас здіймуть.

— Не піду! Хоч убийте, скажу, а до колективу не підуі

— Сам не підеш, Лінго, і других відмовляй,— навчав Еркі Густавсон і підливав у склянку рибалці хмільного напою.

Ходить Густавсон по великих просторих кімнатах, ходить схвильований, не помічаючи дружини Енсо. Чекає він на Пекку. Пішов той на збори до сільради, де мають вирішувати питання про колектив, та ось і досі нема.

Еркі Густавсон у халаті, в пантофлях з оленячої шкіри. Не чутно навіть, як ступає його йога. Еисо стежить за чоловіком, і його тривога передається їй. Вона теж не може спати.

Еркі спиняється, перебирає руденьке волосся бороди, і косі повіки мружаться. Густавсон іде в другу кімнату.

— Нащо ти будиш сина? Хай спить! Не займай його і сам ляж, відпочинь. Прийде Пекка — я розбуджу тебе. Я не спатиму. Вже пізній час. Ляж, Еркі!

— Енсо, не заважай мені.— І знову Густавсон ходить по кімнаті, мружить повіки, і від того під очима в нього лягають тоненькі й густі зморшки.

Пекка мусить прийти й розповісти йому про збори. Мусить, бо винен два пуди борошна, мішок картоплі і п'ятдесят карбованців грішми.

Великий у Пекки борг — повинен розказати про все. А може, прийде Лінго? Він хоч і сп'янів, а теж обіцявся піти на збори. Цілу ніч отак ходитиме Густавсон, а діждеться когось із них.

Енсо тихенько вийшла у другу кімнату, сіла край вікна.

Надворі біла ніч. Крізь шибки видно гірські шпилі, забарвлені відсвітами сонця. Цілу ніч його червоне сяйво холодним відбитком горітиме на кронах лісу, на верхів'ях гір.

Скоро буде ранок.

Скоро сонце почне підійматися з обрію, настане новий, такий тривожний, неспокійний день. Крадучись по гірських схилах і чагарниках з низькорослої берези, в напрямі Густавсонової садиби швидко йшла людина.

Еркі пильно стежив за нею. На добру звістку надій було мало. Та замість Пекки прийшов до свого хазяїна рибалка Лінго.

— Завтра переписуватимуть ваше майно. І Пекка з ними, хазяїне, і він проти вас говорив... за колектив. Усі рибалки за колектив, хазяїне!

— І ти?

— Що ж я? У мене великий борг. У мене дружина... Самі знаєте... Треба два рейси вам відробляти.

— Один рейс, та й усе. Я чоловік добрий... Я почекаю... Лінго помітив у хазяїнових очах тривогу й розгубленість.

— А ти, Лінго, не чув, коли вони за мною прийдуть? Не говорили, ні?

— Не чув, хазяїне, про це не говорили.

— Я тобі ось іще червінця дам. Я знаю, в тебе дружина хвора, то зайва копійка пригодиться. Порядній людині даю. Бери, відробляти не будеш, і в рейс не треба їхати, скасовую твій борг. Ніхто, бач, не прийшов до мене, а ти один... Ти не забув господаря свого, а я хіба звір? Чи мені людей не жаль, а чи серце в мене з каменю? Ховай гроші! Енсо! — гукнув він дружину.— Дай нам вина. Не горілки, а вина, справжнього, вистояного.

Ніколи й нікого з рибалок так не частував Еркі Густавсон.

— Пий, Лінго, пий іще. Я добрим людям завжди відповідаю добром. У рейс поїдеш, то вже найкраще тобі заплачу, а ти дивись там, слухай, про що говоритимуть,— мені потім розкажеш. На тебе покладаюсь. Ти не забув... Ти цінуєш, а всі... всі відвернулися... Для всіх я ворогом став, га? Ну який я ворог їм? Завжди давав підробітки. Завжди виручав з біди. В кого дитина хвора, в кого яке горе — ішли, просили, і я допомагав... А зараз проти мене?

— Тепер тільки бачу, хазяїне, пе знали ми вас... Золоте серце, добре серце у вас... Ну чого ж плакати, хазяїне?

П'яний Лінго, наче товариша, обіймав Еркі Густавсона, а той скаржився:

— Не було Сандера — тихо, мирно й хороше було в кюле, а повернувся він, і отаке пішло — каламуть одна. Ти, Лінго, бачиш, який я... з дорогою душею радий рибалкам допомогти. Винні там мені... хай пропадає. У мене є й без того, аби мирно, аби знов у згоді жити. Ти, Лінго, пий! Ех, Лінго, багато було в мене рибалок. А тепер нікого нема, хто б міг за хазяїна заступитись.

— А я? Я... Лінго...

Нахилився до нього Еркі Густавсон, зашепотів таємниче:

— Я б тобі багато червінців дав. А хіба важка справа... На полювання ходить, простежив у лісі...

— Це щоб я Сандера...— Лінга поставив на стіл недопиту склянку з вином, підвівся на ноги.

— Сядь, Лінго, сядь! Ну який же ти нерозумний! Та хіба ж я сказав тобі щось лихе? Я крові не люблю. Я боюся навіть дивитися, як оленів ріжуть. Наче я душогуб який.

Зрозумів Еркі Густавсон, що дав маху, що Лінго може розповісти де не треба, і за наслідки змови боявся.

— Куди збираєшся, сідай! — обійняв він рибалку.— Енсо, принеси ще вина. Сьогодні в мене свято. З сьогоднішнього дня я з рибалками — як брат рідний. Бачу, далі так жити не можна. Інші часи настали. То хіба ж мені залишатися таким, як раніше? Не хочу я, щоб проти мене рибалки ремствували. Я хочу в згоді з ними жити, щоб і мені було добре, і їм. Принеси, Енсо, вина, а ти, Лінго, сідай, ще вип'ємо... І в колектив підемо

разом. У мене йола і снасті рибальські! У мене крамарі в місті, знайомства великі, разом будемо багатіти.

— Що ж це ти? Не хочеш чарки вина з хазяїном випити?

— Ні, Густавсоне, коли ти мене проти Сандера на таке діло намовляєш... Не вип'ю!

— От голова! Ти ще казна-що про мене наговориш. Хіба ж я тебе намовляв проти Сандера? Що ти, Ліпго? Ну, він там видумує якийсь колектив — і хай собі. Нащо мені його життя? Його життя — як вода в Імандрі або камінь отой. Лежить, і хай лежить. А ти мені такі слова! Недобре, Лінго.

— Піду...

— Ідеш? Ну йди, іди! Бач, я до тебе — як брат. І червінця дав, і боргу відробляти не треба, а ти отаке говоритимеш десь, наче мені й справді хтось заважає.

Лінго мовчки поклав на стіл червінця, вийшов з хати, а Гус-тавсон довго дивився, як рибалка натикався на каміння, падав, підводився і, спотикаючись, ішов далі.

— Голову б розбив собі, сучий син, дурно вина стільки випив!

І знову залишився сам. Знову ходив по кімнаті. Тепер іще більше думок, болючих і неспокійних, хвилювало його.

Не вгамувати того болю нічим. Даремно Густавсон пив вино. Заспокоїтися він уже не міг.

Невже заберуть усе, і він, колишній господар, буде тільки дивитися, як рибалки попливуть у рейс, але жодна рибина з йоли не потрапить до його сховища?

Та й сховище заберуть... усе заберуть. Вранці вони прийдуть... Так сказав Лінго. Що ж, хай приходять!

Не спав Густавсон. Коротенькими кроками міряв велику, простору кімнату, пропахлу вином і сосновою деревиною.

Вже ранок надворі, а Еркі Густавсон все ще не лягає спати, все ходить, все думає:

"Заберуть йолу, заберуть оленів. Треба сказати пастухові, щоб загнав оленяче стадо далеко в тундру". Боїться Густавсон із багатія зробитися старцем. А своєї йоли він не віддасть колективові.

Цілу ніч думав, аж голова болить. Очі в Густавсона зробилися блискучі, сухі; обличчя зблідло, холодний піт укрив невисоке чоло, посічене зморшками.

Намочив водою рушника, міцно перев'язав ним голову, почув схвильовану Енсо:

— Прийшли... Вони вже на подвір'ї. Густавсон сів на ослінчик, тихо сказав:

— Бачу... Я зараз вийду до них...

Надворі стояли Пекка, Сандер Кенралі, його батько та інші рибалки, У Сандера в руках книга й олівець.

Вийшов з хати Еркі Густавсон, а за ним з'явилися дружина і мовчазний син Даглес.

Зупинився Густавсон проти Пекки і, гостро дивлячись йому в очі, сказав:

— Я так і знав, що ти прийдеш...

— Не помилився, хазяїне. Додержав свого слова: як бачиш, прийшов.

Нічого більше не сказав йому господар.

— Громадянине Густавсон! — звернувся до нього Сандер.— Ви не сплатили індивідуального оподаткування.

— Не сплатив і сплачувати не буду! Що ви мені зробите? Майно переписувати? Моє майно? Хто дав право?

— Радянська влада і рибальський колектив,— відповів спокійно Сандер і, глянувши на товаришів, так само спокійно запитав:

— Почнемо?

— Не дам, не пущу! — закричала Енсо, кинулася до Сандера вирівати книгу.— Хазяїне, чого ж ти дивишся? Чого мовчиш?

Розлючена, підбігла потім до Пекки.

— Ти, голодранець!.. Ти прийшов нас грабувати? — кричала Енсо.— Ти поверни спочатку борг моєму хазяїнові. А ти, Лео... ти теж прийшов? Я твоїй дружині подарувала піми, коли вона хворіла на цингу.

— І за ті піми я заплатив рибою вдесятеро дорожче. Не дешево даруєте ви, Енсо, свої речі, не дешево.

— Та що ж це таке, Еркі? Візьми рушницю, вижени їх з двору.

— Той час уже минув, Енсо, і ніколи не повернеться. Не вижене твій хазяїн нас з двору,— озвався старий Кенралі.— А тобі, Густавсоне, доведеться скоритися. Іншої ради для тебе нема. Ми всім селом записалися до колективу.

— А хіба я проти колективу? Хіба не можна було б працювати нам разом? У мене рибальське судно й снасті.

— То вже не твоє судно і не твої снасті,— сказав Кенралі.— Артіль рибалок тепер ними володітиме. Пиши, Сандере... "Дерев'яний будинок..."

Енсо притихла. Енсо не розуміла нічого. Господар її мовчить, немовби це вже не його добро, а справді їхнє.

— Еркі... Що ж ти дозволяєш їм, чуєш? — і зазирала в його примружені очі, ждала, що хазяїн захистить своє майно, не дасть на поталу рибалкам.

Пішли до хліва, а слідом за ними Даглес. За спиною в Даг-лесових руках — гранітний камінь.

Він чекав нагоди, щоб ближче підійти до Сандера і сильним ударом звалити його з ніг.

— Пиши: "Оленів..."

— Хазяїне! — гукнув старий Кенралі.— Скажи, велике в тебе стадо?

— Стій! — закричав Пекка, піймавши Даглесову руку. Камінь упав додолу, а рибалка з усього розмаху вдарив Даглеса в обличчя. Потім знову налетіли один на одного і обоє впали на землю.

— Ряту-у-у-уйте! Сина мого вбивають! — закричала Енсо. Побіг до хати Густавсон, а рибалки заходилися розчіплювати

цупкі Даглесові руки, що люто вчепилися в горло Пекки.

Вибіг з рушницею Еркі Густавсон. Зблід увесь, тремтить...

— Геть з двору! Геть, а то стрілятиму, як собак,— і пальці його дрижали біля зведеного курка. Може б, і забив Пекку Густавсон, та відчув, як його спини торкнулося холодне дуло нагана.

— Це ми передбачали,— сказав Сандер.— Покинь рушницю! Старий Кенралі підійшов до Густавсоиа і забрав з його рук

зброю.

— Заспокоїшся — поверну назад. А тепер будемо продовжувати. Скажи, хазяїне, скільки маєш оленів...

— Не скажу!

На крик Енсо збіглися з сусідніх хат жінки й діти. Енсо лаяла рибалок, загрожувала поїхати до столиці і там знайти на них управу.

Довідавшись, у чому справа, жінки шкодували, що Пекка мало провчив Даглеса. Давно пора віддубасити його, бо залицяється він не тільки до дівчат, а зачіпає й молодиць, коли чоловіки їхні попливуть у рейс.

Все переписали на подвір'ї Густавсоновому і, виходячи з двору, попередили хазяїна:

— Що записано в книгу, те вже не твоє. А коли щось продаси або знищиш — під суд віддамо!

Засміявся Еркі Густавсон злим, одчайдушним сміхом, і то була його остання відповідь рибалкам. А коли увійшов до хати, то вже тут дав волю своєму обуренню.

— Ти, Енсо, квартирантка тепер. Ти не до своєї, а до колективної, до їхньої хати зайшла. І олені вже не твої, і йола, і снасті рибальські — все їхнє, все у нас заберуть.

Еркі Густавсона душив нервовий, нестримний сміх, а Енсо здивовано дивилася на нього й боялася, чи, бува, не збожеволів її чоловік.

Ховалося сонце за Хібінські гори, спадав над Імандрою білий північний вечір. Заплакана Енсо сиділа біля Густавсонбвого ліжка і, коли прокинувся він, тоскно заголосила. Той плач, сповнений скарги й болю, неприємно вразив чоловіка.

— Не віддавай їм, хазяїне, добра свого... Не віддавай. Я худобі підсиплю отрути — поздихає вся, а ти іншим добром попорядкуй.

— Шкода тварин.

— Не твої вони тепер. Не шкодуй! Домашніх оленів я сама, а стадо наше... Невже триста голів колектив забере? Важенки 1 у нас хороші, хори 2 гарні, невже віддаси? Сам мені говорив, на сплаві лісу колишні господарі працюють, розпитай у них, як вони свою худобу винищували.

— Ні, Енсо, ні в кого питатися не буду. Сам усе зроблю. Сам! — Підійшов до вікна Густавсон, подивився на невеличке кюле.

— Ми вам покажемо колектив... Ми вас нагодуємо оленячим м'ясом, — і сварився кулаком до низеньких, почорнілих від часу рибальських хат. Тієї погрози ніхто з сторонніх не чув.

Пригадався день, коли біля озера зустрівся з Сандером, і зараз його дошкульні слова печуть Густавсонове серце: "Оте біле вітрило буде наше". А що, хіба не так? Прийшов він з Червоної Армії і став сильнішим за нього, Густавсона. Простий рибалка, наймит став сильнішим за хазяїна! Ненавидить його і боїться Густавсон. Так-так, боїться! Сандер не кричить, як от він, не загрожує, а його слова б'ють, наче молот. Спокійні, прості слова, їх не кидає Сандер на вітер, а що скаже — те й робить.

Хіба повірив йому Густавсон тоді біля озера? А от прийшов Сандер з рибалками на його подвір'я, і Густавсон відчув, що він уже тут не хазяїн. Не схилить перед ним своєї голови Сандер, як схиляв колись його батько. Закипає в серці кров. Вогнем пече голову думка, що з'явилася недавно, і від неї немає спокою. "А що, Густавсоне, так буде, як сказав Сандер. Ні йоли тобі, ні оленячого стада — нічого. Все заберуть до колективу. Нові хазяїни прийшли — колективні хазяїни!"

Раптом Густавсон спиняється біля вікна. Очі горять. Голос стає хрипким від скаженої люті.

Підійшла до нього дружина.

— Колись у Мурманську я дістала сильний камінь, отруйний. Довго лежав без діла, а тепер у пригоді нам стане. Я не пошкодую. Не наше воно, то нехай уже і їм не дістанеться!

Стара Енсо знайшла у льоху вкритий порохом і павутинням паперовий ворочок, внесла його до хати.

Всі троє чекали ночі. Мертве, якесь безлюдне стало кюле. Еркі Густавсон, озираючи порожні вулиці, сказав:

— Сину, пора!..

На подвір'ї ходили олені. За огорожею лежала корова, свині.

Все виздихає від отрути, і хай пропаде, бо дужче болітиме серце Енсо, коли побачить вона, як виганятимуть з її двору худобу.

Не поживляться рибалки молоком з її корів. Хай краще ті одубіють до ранку!

*1 Важенки — самиці.

2 Хори-— самці.

Бачив Густавсон, як труїла дружину їжу для худоби, але не говорив ні слова.

У комірці нащось узяв сулію, сховав під плащ і разом з Даг-лесом вийшов з двору.

Не зупинила їх Енсо, не спитала, куди йдуть вони опівночі й коли повернуться. Дивилася довго услід, поки не сховала їх гора, всіяна великим і малим камінням.

Біла ніч. Легенький вітер шумить у кронах дрібношаруватої ялини. На високих верхів'ях гір відсвічує тверда порода пісковику й граніту.

Тихо над горами пливуть невеличкі хмари. Падає від них на воду Імандри тінь, така ж рожева й холодна, як промінь північного сонця.

Завертає Густавсон відразу до лісу, обійти горами хоче кюле, щоб не зустрітись, бува, з ким дорогою. Трісне під ногами трухлявий сук, або звалиться камінь і, б'ючись об інше каміння, покотиться вниз. Густавсон спиняється, жде. Та навколо ніде ні душі.

Тільки журно шумить ялиновий ліс. Ідуть мовчки. Старий ледве встигає за сином. Вже видно озеро, видно йолу і рибне сховище. Але чому Даглес, що йде спереду, спинився? Когось побачив?

Еркі Густавсон зупиняється й собі, напружено стежить за сином і ставить сулію на землю.

— Тату, бачите? — стиха говорить Даглес.— Вони перехитрували нас.

Батько підійшов ближче, і його розкосі очі угледіли поблизу сховища людину.

— Вартують... Ах ви ж гади! Йолу забрати? Боїтеся, щоб не втік і не забрав її з собою?

Людина сиділа непорушно біля каменя.

— Спить... невже спить?

— Пекка... Авжеж, він,— придивляючись, говорив Даглес.— Це добре... Ми його, тату, прикінчимо... Тепер однаково не залишатися нам у кюле.

— Тільки тихенько, сину, щоб не встиг і крикнути. Ти молодший, спритніший... Іди!

Вартовий не ворушився. Тепер не було вже сумніву — він спав. Мов хижаки, батько й син підкралися до наміченої жертви.

— Ти бий, щоб оглушити, щоб крові не було,— навчав Густавсон сина,— а потім ми його в озеро вкинемо.

Даглес мовчки слухав батькову пораду і бистрим поглядом вибирав каміння.

— То важкий, покинь, візьми менший.

Тихенько підкрадалися до Пекки. Тепер його добре видно. Рибальський шолом йому зсунувся набік. Одна рука зачепилася за ремінець рушниці, друга безвільно звисла.

За якусь хвилину Пекка непритомним звалився біля гранітного каменя.

— На чорта нам його кидати в озеро? Хай тут лежить,— сказав син.— Він скоро здохне.

Швидко пішли до будівель тралбази.

Одімкнули замок. Зайшли всередину. Рядами стояли чани, доверху наповнені рибою. Хай же не дістанеться це добро нікому. Підходить хазяїн до першого чана, обливає його гасом з сулії.

— Наїстеся тепер моєї риби... Ми її отак покропимо, ще, іще...

Його погляд зупиняється раптом на рибальській снасті.

— Що з нею робити?

Густавсон дістає з-за пояса фінський ніж і починає шматувати мережу, але почуває: не встигне упоратися до ранку... а ранок близько, і справ ще багато. Еркі Густавсон залишає снасть. У кутку рибного сховища дістає невелике барило.

— Неси на йолу.

Навкруги порожньо. Навкруги мовчазні кам'яні схили, узгір'я, ліс.

Біля каменя непорушно лежить Пекка.

— Ми їм дамо... Ми їм покажемо колектив... Я ось зараз канати одв'язуватиму. А ти ж дивись, запасного човна не забудь.

Син робив усе, що наказував батько.

Напнули біле вітрило. Йола загойдалася на хвилях Імандри й потроху почала відчалювати від берега. Було тихо в кюле. Було порожньо на схилах. Ніхто не йшов на зміну вартовому.

— А Пекку ти забив.

— Однаково мені... Упоратися б з йолою.

— Ти, Даглесе, втікай швидше. Знайди стада свої й накажи пастухові, щоб загнав оленів далеко в тундру. Не послухає — на тебе покладаюся. Сам зроби. Ось тобі на дорогу. Візьми, сину! Однаково пропадуть. Ні до чого нам тепер ці гроші. Бери! Пощастить повернутися з тундри — до міста рушай... Там гроші здадуться.

Даглес ховав по кишенях пачки грошей, що їх заробили батькові тяжкою працею сільські рибалки. Гострим носом розсікала йола тиху воду озера.

Далеко один берег, далеко другий. Тут кинули якір. Вийняв Еркі Густавсон затичку з барила, побризкав бензином дерев'яні частини йоли, потім намочив жмут прядива й почав шукати сірників.

— Ти захопив? Ні? Невже я забув?

Швидко шаруділи пальці по кишенях, але сірників не було.

— Я ж брав... Пам'ятаю... брав...

— Може, випали з кишені. У тебе там дірка.

Батько обшарює поли плаща і в куточку знаходить коробку.

— Човна приготував?

— Приготував.

Засвітив сірника. Загорілося відразу прядиво, кинув палаючий жмут на змочені частини йоли, і вона швидко спалахнула вогнем.

— Тепер жени човна мерщій на той бік.

Вогонь розпалювався дужче. Над йолою здіймався чорний та густий дим.

— Греби, сину! Налягай на весла,— говорив схвильовано Густавсон, оглядаючи йолу.— Хай тепер вони візьмуть її, хай наловлять риби. Бач, як палає.

В кюле помітили вогонь. Люди бігли до озера. Багато людей.

— Швидше греби, Даглесе, рятуй своє життя...

Пружні м'язи ритмічно й сильно загортають веслами воду. ...А йола горить. Далеко над йолою стелиться чорний дим. Уже дерев'яна щогла починає хилитися набік, і разом з нею схиляється борт рибальського судна. Зараз заллє його водою... Кам'яного берега торкається човен.

— Ну, тату! Пішов я.

— Щасти тобі! У ліс повертай відразу, в лісі не знайдуть. Візьми ж рушницю, може, звір який...

Не оглядаючись, побіг Даглес через каміння в гори, де густі ялини сховали його відразу.

Еркі Густавсон стояв на березі. Він бачив по той бік Імандри, як біля каменя, де залишили Пекку, збиралися люди. Бачив човен, що ним пливли рибалки впоперек Імандри.

"По мене... Уб'ють за Пекку...— Ця думка виникла раптово, породивши тривогу й жах за своє життя.— Хіба втекти? Старий, літа вже не ті... далеко не сховаюся, все одно знайдуть".

Примружені маленькі очі не можуть відірватись від човна, що погойдується на хвилях. Ті люди несуть з собою погрозу, а може, й смерть.

Еркі стежив за йолою. Рибальське судно почало вже хилитися набік. Через борт ринула вода, і від того дим погустішав. Тільки горіла ще невелика щогла. Вітер не міг загасити того вогню. Гасила його вода, бо опускалося на дно Імандри затоплене судно.

А човен уже недалеко.

Еркі помітив на ньому старого Кенралі, Сандера й Лінго, що тримав у руках рушницю.

— Не дамся так... не дамся! — промовив сам до себе Густавсон. Він дуже шкодував, що свою рушницю віддав Даглесові. Ой, як би вона йому зараз пригодилася.

Густавсон біжить у гори, щоб звідти краще було оборонятися камінням.

— Стій! — гукає до нього Лінго.— Стій, стрілятиму!

Та не слухає його застережливих криків Еркі Густавсон. Йому б скоріше на оту кручу вибратися, а там хай попробують узяти його відразу. Гримить постріл, і Густавсон, хитнувшись, котиться вниз. Затримує його каміння. Не підводиться хазяїн з землі.

А над ним уже стоять рибалки.

Три пари очей дивляться на нього. Невблаганна лють світиться в тих поглядах.

"Доб'ють... зараз мене доб'ють",— промайнуло в голові.

— Чого лежиш? Уставай! Я в повітря вистрілив. Ну? Густавсон підводиться, стає навколішки, благає:

— Не везіть мене до рибалок... Краще тут, на цьому березі, кінчайте.

— Ми твою підлу натуру знаємо,— сказав старий Кенралі.— Ану, Сандере, підійми його!

Еркі Густавсон мовчки підводиться сам і йде до човна.

— Зв'язати б його, а то ще, чого доброго, з човна кинеться.

— Він води боїться. Я його знаю. Сідай, Густавсоне, а ти, Лінго, мені рушницю дай.

Попливли.

Сандер коло вітрила. Лінго біля стерна, старий Кенралі з рушницею проти хазяїна.

На березі чекали на них рибалки. Тут були діти, жінки, чоловіки.

Ще здаля було видно, як погрожували з берега мускулясті руки рибалок. Густавсон почав тремтіти. Він не промовив ні слова, тільки широко відкриті очі його не відривались від лютої, нестримної юрби, що чекала на нього.

Човен вдарився носом об берег. Закричали рибалки:

— Давай його сюди! Ми йому покажемо.

— Втопити його в Імандрі!

— Це вони Пекку мало не прибили на смерть?

— Авжеж, їхня робота.

— А Даглеса не спіймали?

— Утік Даглес.

— Не втече,— сказав Юго і, звернувшись до друга, спитав:— А що, Ейно, зловимо Даглеса?

— Попробуємо зловити.

Два юнаки, не гаючи часу, тут же й вирушили на розшуки. А Густавсона обступили рибалки. Він зіщулився перед ними, готовий приймати удари, ховав свою голову, і від того виростав у нього на плечах горб. Не одна рука стискувала камінь.

— Ти Пекку хотів забити? Кажи — ти? Сам скажи!

— Бий його!

— І йолу спалив. І рибу залив гасом, хоч в Імандру тепер повикидай.

— Та і його разом би з рибою кинути на дно Імандри.

— Товариші, зупиніться! Не можна, чуєте? — кричав Сандер Кенралі.

Не слухали. Збилися всі докупи. Товкли, хто як міг, Еркі Густавсона.

Старий Кенралі вистрілив. Постріл зупинив усіх. Цим скористався Сандер.

— Хай ніхто не сміє його бити! Його судитиме радянський суд. За свої злочинні діла він одержить заслужену кару.

— Жди того суду.

— Такого й без суду можна...

— Вони Пекку мало не забили.

Еркі Густавсон дивився на всіх примруженими очима, і в них світився жах.

— Пусти, Сандере, я йому дам і за збавлену рибу, і за спалену йолу.

Густавсона повели, але ніхто його не бив, бо такий був наказ Сандера.

На дорогу вийшла Енсо. Побачивши, що чоловіка ведуть одного, без сина, вона, як вовчиця, кинулася до юрби.

— Що ви зробили з моїм сином? Де мій Даглес?.. Верніть мені сина... Даглеса мого...

— Перестань, дурна! Чого кричиш?.. Утік Даглес... Затихла Енсо. Дивилася в очі своєму чоловікові, і від того їй

чомусь робилося страшно.

— Ти, Енсо, упоралась як слід?

Енсо хитнула головою. Мовчазна, пішла слідом за чоловіком.

Подвір'я Густавсонове мертве.

Непорушна лежить на землі потруєна худоба.

Застигла юрба. Широко дивляться людські очі на безжалісну розправу, і в очах здивування перетворюється в бунтівливу і нестримну злість, на бажання забити їх, оцих недолюдків жорстоких, як забивають небезпечного й лютого звіра або скажену собаку.

— Смерть їм, гадам! Камінням їх!.. Хай помучаться, як мучилась оця худоба.

— Не дозволю чинити самосуду! — закричав Сандер.— Не можна!

Під вартою їх обох повели рибалки до району.

З тундри повернулися Юнго й Ейно. Даглеса так і не знайшли. Може, втік до міста, як радив йому батько, а може, про* пав десь у тундрі, бо тундра дика, безлюдна, німа...

...Глухо на схилах гірських шумів кронами ялиновий ліс. Ходив по тих схилах старий Кенралі, зірким оком досвідченого майстра придивлявся до дерев, і там, де він лишав свою мітку, спинялися лісоруби.

Відточені леза сокир з усього розмаху вгризалися в стрункі й високі стовбури ялин, шматуючи живу тканину деревини.

Летіли тріски. З свіжих надрубів сочився пахучий терпентиновий сік, чистий і прозорий, як роса.

І хіба можна забути той день, коли люди, одягнені в найкраще своє вбрання, зійшлися до Імандри. Вони оглядали рибальське судно, тисли шорстку робочу руку майстрові Кенралі. Саме йому випала честь вести в перший рейс новий корабель, значно кращий за Густавсонову йолу.

Шкодував старий рибалка, що не побачив цієї загальної радості Сандер. Він поїхав до міста діставати динамо, бо хоче син, щоб у кожного рибалки в хатині сяяла лампочка Ілліча.

Знав батько і всі рибалки знали вдачу голови сільради. Коли вже брався він за якусь роботу,— не відступав од неї, поки не добивався свого. Так навчила його діяти партія комуністів.

Минали хвилини. Час уже було вирушати, і Кенралі став на капітанський місток. Всі люди почули його команду:

— Віддай кінці!

Все виконувалось швидко й точно. Підняли вітрила. Попутний вітер односив корабель від берега, а на березі стояли люди, стояли довго, проводжаючи очима рідних рибалок.

Все меншим ставав корабель, а згодом, з'єднавшись з голубим обрієм, він немовби потонув у ньому, і тільки білі вітрила ще довго маячили, нагадуючи весінню хмаринку.

1931